

इंदुमति

प्राचीन काळी तुणबिडु नावाच्या ऋषीने स्त्रीक बर्षे तपश्चर्या केली. ती सफल झाली तर मात्र इंद्राच्या जागेला धोका पोहोचणार ह्या विचाराने इंद्राने तुणबिडुची तपश्चर्या बंद करवून घ्या इच्छेने हरिणी नावाच्या एका अम्बराला दिशे माठविले.

हरिणी तुणबिडुच्या जवळ जाऊन पोहोचली. बरिणि तिने आपल्या मृत्यु-गावनाने इंद्राच्या आज्ञेचे पालन केले. त्या अम्बराला उद्देश जाणून तुणबिडु ऋषींनी संतापाने तिचा ज्ञान दिला—“तू तुज्ज्ये भात्ये स्वभावाने मनुष्य रूप घेऊन पन्हाला येविल. त्यावर हरिणीने ऋषींना निवेदन करीत म्हणजे, आपण मला जमा करून आप परत घ्यावा.

घोड्या वेळाने ऋषी नांव झाले. म्हणजे—“जेव्हा शरिजातकाच्या फुलांचा हार तुझ्या जमावा सज्ज करेल तेव्हा तू आपापामून मुक्त होविल.

ऋषीच्या आपाने हरिणी कोवराजाच्या येथे इंदुमतीच्या रूपाने अम्बराला आली. आणि स्वयंवर प्रतली अयोध्याचा राजा बज झाला तिने बरेले.

एक दिवस ती बागेत हिंडत असताना हुवेदुव उद्या बरोबर एक फुलांची माळ आली येव असतांना तिने पाहिली. अम्बरालाभागेने ज्ञात असलेल्या नारबाच्या वीणेवरून ती माळ ओघळून खात्री घेऊन इंदुमतीच्या सल्ल्यात वेळून पडली. इंदुमतीने भास्वयनि त्या पारिजातकाच्या फुलांच्या माळीकडे पाहिले. दुसऱ्या क्षणी वेणूद होऊन खात्री पडली व आपल्या मात्य देहाचा त्याम बळून देवलोकात आऊन पोहोचली.



मुलाची जबाबदारी

एक पार्वती नावाची म्हातारी बाई कारोबार जणवण भटकत भोक मागून आपले पोट भरित होती. एकदा हिंडत असतांना तिला एक दहा वर्षाचा अनेक नावाचा अनाथ मुलगा भेटला. ह्या मुलाचा नात्याच शिक्षणाची आकड पाहून तिला त्याची दया आली. तीने त्याला आपल्या बरोबर घेतले व जे काही भोक मागून पैसे मिळत, त्यातील अर्ध ती त्याच्या शिक्षणाकरिता खर्च करून ती त्याला शिकवू लागली.

त्याचे शिक्षण संपले व त्याला चांगली नोकरी सुद्धा लागली. तेव्हा त्यांनी एक चांगले घर बांध्याने घेतले. पार्वतीला त्यामुळे सारी मुलाचे कौतुक वाटले व ती पनात विचार करू लागली की चला आता आपले कष्ट संपले.

ह्याच सुमारास उपवर मुलीचे वडील दराच्या शोधात अंतर्च्या घरी आले.

त्यातील एक मुलगी माला पार्वतीने पसंत केली व तिच्याबरोबर अंतर्तचे लग्न लावून दिले.

माला लग्न होऊन सासरी आली. परंतु आपल्या नवऱ्या बरोबर अशा म्हाताऱ्या विसाऱ्या बाईला पाहून तिला किळत वाटली वर तिला रोज आपण जेवण करून वाटायचे हे पाहून तिचा कसेमेच झाले. ती त्याचा ऊमटा म्हातारीवर काढू लागली. परंतु असा त्रास पार्वती पूर्वीपासूनच अनुभवीत होती. त्यामुळे मालाच्या बोलण्याचे तिला जास्त दुःख आले नाही.

एकदा पार्वती म्हातारपणाने आजारी पडली. अनेकदा तिची अत्यंत काळजी वाटू लागली. त्याने बऱो तक्रो म्हणत असतांना सुद्धा तिचे न ऐकताच तिच्यावर उपचार करण्याकरिता खूप पैसे खर्च केले. परंतु मालाला ते पहावले नाही.

एके दिवशी ती आपल्या नवऱ्याला म्हणाली—“एका आठवड्याने सण येत आहे. तेव्हां त्या वेळ्या सणात तुम्ही मला रेणमी साडी घेऊन द्या.”

बायकोने समोर ठेवलेला प्रस्ताव ऐकून तो थोडा विचारमग्न झाला व म्हणाला—“अग, सणांना काय तोटा ते येतच रहाणार तू तर पहातींक्षच आहेस ना! माला किती खर्च होतो आहे.”

ते ऐकून मालाला भयंकर राव आला ती चिडून बोलली—“हो, एका भिकारणी-साठी एवढा खर्च तुम्ही करणारच.”

अनंतला ते बोलणे विचित्र वाटलं हो वकित नजरेने तिच्याकडे पहात म्हणाला—“हे काय ग, तू आजीवदल असले अश्व

बोलते आहेस.” असे म्हणत तो घरातून रागाने बाहेर निघून गेला.

त्या दिवसापासून मालाला म्हातारी विषयी आस्तच इथ्या उत्पन्न झाली.

त्याच दिवशी राणी मालाने जेवणाच्या-वेळी नवऱ्यास स्पष्ट बजावले—“तुम्हांला कसे कळत नाही हो! मी दिवसभर किती दुःखी असते. तुम्हांला मी, हवी का ती भिकारिण?”

अनंतला भयंकर संताप आला तो चिडून म्हणाला—“अग तुला कितीदा सांगितले की आजींना भिकारीण म्हणू नको तुला काय कळत नाही का? पती म्हणून तुला सुखी ठेवणे हे माझे कर्तव्य आहे. हे मला पूर्णपणे ठाऊक आहे परंतु मी सहान अनाप

बसलां त्या आजीनेच दारोदारी भिक मागून मला खाऊपिऊ घालून शिक्षण दिले. तसे असतांना मी आजी आजारी आहे तर अजिबात लक्ष देऊ नको हे कसे? तिची सर्व जबाबदारी मलाच पार पाडायला पाहिजे तू मूकाट्याने राण बस!”

दुसऱ्या दिवशी रागाने तिने पहाटे आपल्या नवऱ्याला एक चिट्ठी लिहून त्याच्या उगी खाली ठेवली त्यात असे लिहिले होते—“मी माहेरी निघून जात आहे.” असे लिहून निघून गेली.

अचानक आलेल्या आपल्या मुलीला पाहून तिच्या वडीलांनी विचारले—“अग तू एकटीच कशी आलीस? काय झाले?” पालाने सर्व गोष्टी आपल्या वडीलांना

सांगत म्हटले—“बाबा माझ्या नवऱ्याला माझ्यापेक्षा त्या भिकारीण आजीचीच जास्त काळजी त्यामुळे मी त्या घरात क्षणभर सुद्धा राहू शकले नाही.

मालाचे वडील एकक्षण ते सर्व ऐकून राहिले व नंतर म्हणाले—“माला, “तू केलेस ते एक प्रकारे ज्ञानच झाले. ज्या दिवशी त्याला बायकोची जबाबदारी समजेल तेव्हा ती येईल.”

आपल्या वडीलांचे बोलणे ऐकून तिला फार आनंद झाला. परंतु भावाने ती आल्यानंतर तीची अजिबात विचारपूस सुद्धा केली नाही ह्याचे तिला भारी दुःख झाले.

तिचे वडील कचेरीत जाताना तिला म्हणाले—“आता जे झाले ते झाले. मी





मुळे नोकरीतून काढले गेले तर आपल्या घराण्याची अड्डा बुळीला मिळेल. असा विचार करीत माला आपल्या घरी परत आली. तेव्हा तिला पाठीमागल्या दारी कसल्या तरी आवाज आला ती घाईघाईने मागल्या दारी येली पहाते तो काय तिचे वडील विहिरीच्या कांठावर काहीतरी कागदावर लिहून ठेऊन वडील मारण्याच्या विचारात होते. मालाने धावतच जाऊन त्यांना मागे खेचले.

"मुली, मी आता कोणालाही तोंड दाखविण्याच्या लायकीचा राहिलो नाही. मला मरून जाऊन दे." तिचे वडील म्हणाले.

"अहो बाबा असे काय म्हणता चला पाहू आधी घरात! तिने आपल्या अश्रूंना बांध पोलीत त्यांना म्हुडले.

"बाळे ह्या नयाक नोकरी हातची घालून बसलो आता मला मोठी विनंती आहे उर्वरित आयुष्य कोणाच्या जिवावर काढू?"

"बाबा, तुम्ही वाईट वाटून घेऊ नका! तुमची नोकरी गेली तर त्यात काय एवढेस बिघडले. बाबांनी नोकरी कर वाहे तां! एकुलता एक मुलगा म्हणजे म्हणजे तुम्हांला पोसण्याची जबाबदारी त्याचीच आहे ना?"

त्याच वेळी खोलीचे दार उघडून तिचा भाऊ बाहेर आला व म्हणाला-"माला मी बाबी काय जबाबदारी आहे ते तुला मागावून सांगेन प्रथम मला सांग तुझ्या

वडीलांचे हातपाय पंजवून असतांना प्रतिष्ठेन-काम करत असतांना घेतलेली लांब तुला घृणास्पद का वाटत नाही?"

"बाबा, देवाची शपथ घेऊन सांगते. बाबांनी केलेल्या गोष्टी करिता माझ्या मनात द्वेष भावना नाही." माला म्हणाली, ते ऐकताच मालाचा भाऊ खदखदून हसू लागला व म्हणाला-"लांब येण्या-सारख्या अत्यंत वाईट कार्याबद्दल तुझ्या मनात वडिलांविषयी द्वेष भावना नाही. मग अपंग अनाथ असतांना व भिक मागण्या-शिवाय दुसरा पर्याय नसतांना पावेची आजी विषयी तुझ्या मनात द्वेष का? वडिलांनी कसलाही अपराध केला तरी आपल्या वडीलांचे भरणपोषण करण्याची जबाबदारी आहे. का नाही तुम्ही!" ती विडून म्हणाली.

"तुला मला हे सांगण्याची विलकुल आवश्यकता नाही बर पण" हे बघ. अनाथ असलेल्या अनेक अनेक अडचणी कष्टे सहन करून पावेची आजीने मीठे करून शिक्षण दिले व त्याला चार पैसे मनाय-

ण्याची योग्यता दिली पण म्हणतारपणात तिला सांभाळण्याची जबाबदारी काय त्याची नाही का? त्यानून त्या घरातील तू सुन?" भावाने थोडे रगातच आज विचारला.

आपल्या भावाला तिला प्रत्युत्तर करता आले नाही. तिने झोळ्यात पाणी आणीत म्हणले-"दादा, तू माझे चांगलेच डोळे उघडलेस खऱ्या पहाते उघडूनच मी माझ्या मासरी आईक मला ह्याच गोष्टीची फक्त मीती वाटते की, बाबांना देवदयेने कसलीही शिक्षा होवू नये!"

ते सर्व ऐकून मालाचे वडिल स्वित्त हास्य करीत तिला घोषटत म्हणाले-"बाळे, तू शिता कष्ट तकोस. मी कोणा-कडूनही लांब घेतले नाही की, माझी नोकरी पण गेली नाही. तुला सांगला वडा घाबा म्हणून हे सर्व कारस्थान रचले होते.

"बाबा, आपण तिघांनी रचलेल्या ह्या नाटकाने मला मात्र आयुष्यात सहबुद्धी व चांगला वाईट विचार करण्याची प्रेरणा प्राप्त झाली." असे म्हणत ती निघून गेली.





ज्ञानेश्वराची पीडा

कनकदास नावाच्या एका गृहस्थाला काही कामातिमित्ताने शेजार गावच्या आपल्या मातेबाईकाकडे जायचे होते. पायवाट जंगलातून जाणारी होती. मातेबाईकांना भेटून तो परतमार्गे येत असतांना त्याला एक माणूस झाडापाठीमागे लपताना दिसला.

त्याला लपून बसलेले पाहून कनकदासला खात्री वाटू लागली की, तो एक चोर असतना. तो विचार येताच जवळच्या झाडापाठीमागे लपून तो त्याच्या हालचाली निरखून पाहू लागला. त्याच्या हातात टोपली होती ती जवळच्या एका मोठ्या वडाच्या बुंधापाशी गेला व तेथील डोलीत त्याने ती टोपली ठेवली व निवून गेला.

हे सर्व बघून पहातच त्याची खात्री पटली की तो नक्कीच चोर आहे. त्या डोलीतील टोपली हस्तगत करण्याच्या उद्देशाने तो

बाईबाईने हांग डाकौत तेथे जाऊ लागला. तेवढ्यात गावातील एक शंकरदास नावाचा बागी त्याला समोरील बछगावरून येत असतांना दिसला.

कनकदास रागारगाने त्याच्याकडे पहात तसाच उभा राहीला. शंकरदास त्याच्या जवळ आला. सितकथात सिसऱ्याच एका भाणसाने येऊन ती टोपली काढून घेतली व तेथून तो पसार झाला.

ते सर्व पाहून कनकदासाने विघ्न श्वास सोडला व शंकरदासला म्हटले—“शंकरदास, खरा चोर जेव्हा ती टोपली तेथे ठेवत होता तेव्हाच मी श्याळा पाहिले. तो आपल्या डोळ्यात धूळ ओकून ती पळवून घेऊन जाण्याच्या विचारात होता. सितकथात तू शनीसारखा दस म्हणून समोर आलास.

कनकदासचे दोळ्यां ऐकताच तो कावश-बावरा जेव्हा करीत म्हणाला—“त्या

चोराला ती टोपली छोटीत लपवून ठेवत असतांना मी दूरवरूनच पाहिले. तो पळवून नेण्याच्या विचारानेच मी ह्या झाडाशी आलो वर तूच माझ्यासमोर शनीसारखा उभा राहिलास. ज्या चोराने ते घन पळवून नेले, त्याला भ्रमशदेवीची कृपाच झाली म्हणावयाची आपणमात्र एकमेकांना शनी-श्वरासारखे सामोरे आलो.

ते दोघे अशा प्रकारे एकमेकांशी वोलत होते. दितकथात ब्रह्मपुरच्या जमिनदाराचे दोन लोक त्या डोलीतून टोपली चोरून नेण्याच्या याणसाला फटके मारत तेवूनच घेऊन येतांना दिसले.

त्या दोन्ही लोकांना कनकदास व शंकरदास पूर्वीपासूनच ओळखत होते.

कनकदासाने भोळेवणाचा आंव आणित उगाचच त्यांना विचारले—“खरे हा माणूस कोण आहे? झाला की बांधून भाणले?”

“ह्या बंदमाश काल रात्री, जमिनदाराच्या घरी चोरी करून दागदागिने व पैसांबद्दका चोरून पळून गेला. आता चांगल्या मुद्दे-मालासह आमच्या ताबडीत आला आहे. तरी तो स्वतःला निर्दोष समजतो आहे.”

शंकरदास काही बोलणार सितकथात तो पकडला गेलेला माणूस डोळे बंदवून घेत कळकळत म्हणाला—“मालक, माझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेवा. मी दुरच्या झाडावर असून फांदी तोडीत होतो. तेव्हा मी पाहिले कोणी एक माणूस एक टोपली





Restore



ह्या होलीत आणून खपवून ठेऊन पळून जात आहे. मी लोभाने नेचे गोळी व ती टोपकी खपवून पळून निघालो व तुमच्या हाती सांपडलो. माझ्या म्हणण्यावर विश्वास करा. मी खपय वेंडो, मी खोर नाही!”

हे ऐकताच एका मोकराचा राग अन्नावर साळा तो त्याला दरडावीत म्हणावा—“अरे चोराच्या पोरा मुकाट बांड बंद कर, तुझ्या बोलण्यावरून तर स्पष्टच कळते की, तू व तुझ्या सोबत धाणसी एक चोर नक्की आहे. स्वाचा वापडिकाणा सांगतोस का? तुम्हांची हवा खावला पाठवू?”

ह्यानंतर माहलाजास्तव तो माणूस धपप बसला. ते साने लोक निघून गेल्यानंतर कनकदास शंकरदासला म्हणाला—“शंकरदास तू माझ्या कर्मात शनि नाहीस, तर भाय देवता आहेस!”

ह्यावर शंकरदास मंद स्मित करत म्हणाले—“आपण दोघ काही क्षणापूर्वी एक दुसऱ्याचे शनी बनलो होतो. त्यामुळेच चोर रूपात पकडले न जाता सुटलो. अता

तर माझ्या मनात पक्काच विश्वास बसला आहे की कोणोतरी विचित्र प्रकाराने तरी शक्तिवर आयल्या माणसावर खपकारच करतो आहे.

मला तर तसा अनुभव नाही की हात नक्कीच खरेपणा आहे का माहो. परंतु ही गोष्ट खरी आहे की खऱ्या चोराला ते धनाचे गोळावे त्या होलीत ठेवताना आपण तिघांनीही पाहिले होते जागाची फांदी कापायला जो माणूस वर चढला होता. त्याचे चुकून जर आपल्या दोघांना पाहिले असते तर तो नक्कीच शनी बनून आपल्या मानगुटीस असला असता.” कनकदास आपला विचार त्याला सांगत म्हणाला—

“कसा का होईना चोरी केलेला माल खऱ्या चोराला प्राप्त झाला नसला तरी तो एक प्रकारे नशिवावानच म्हटला पाहिजे. कारण तो तुम्हांची हवा खाण्यापासून तरी वाचला ना!” शंकरदासने म्हटले.

ह्या नंतर ते दोघे निर्भास्त मनाने गण्या छाटीत गावाकडे निघाले.

अग्नि द्वीप



[४]

[नागरिकांनी चित्रसेना निवेदन केले उपास राक्षस वारल्या प्राण्यांना माणसांना उचलून घेऊन जात आहे. चित्रसेन उपासाला भेटण्यासाठी त्याच्या किल्ल्यात गेला. वयाधाने त्याला सांगितले अग्नि द्वीप मधली नयेकर माणसे उचलून घेऊन जात आहेत. त्याने चित्रसेनाला वचन दिले की ती माणसे मी तुला दाखविण....पुढे]

उपासकाने चित्रसेन व त्याच्या बरोबर आलेल्या सर्व लोकांना किल्ल्याच्या बात नेले व तेथील अमूल्य वस्तु सोने चांदी इत्यादी दाखविले. निमिती पाहून ते अस्तापसे राक्षसांनी ज्या ज्या विभिन्न प्रकारच्या आयुषांना हत्यारांचा वापर केला होता. तो पाहून चित्रसेन आश्चर्य व्यक्त झाला. त्यातूनही जास्त आश्चर्य त्याला त्या राजिन्यातील सोन्यानाण्यांच्या राशी पाहून

वाटले—“ह्या राक्षसांना ह्या संपत्तीचा काय बरे उपयोग?” हे सर्व त्यांना कशाला? मंतर चित्रसेनने उपासाला विचारले—“उपासा, तुम्हाला ह्या संपत्तीचा काय फायदा?”

ह्या प्रश्न ऐकताच उपास खळाळून हसत म्हणाला—“कमिथ्यात केव्हातरी आमची जात सभ्य बनेल व त्यांना जर तुमच्या शारला व्यापारधंदा किंवा सोतीवारी करा-



वीसी वाटली तर ह्या घनांचा नक्कीच उपयोग होईल ना! ह्याशिवाय पुढच्या अठरा वर्षांत होणाऱ्या घटनांमध्ये एक मुख्य गोष्ट ही डोळ्यासमोर ठेऊन ह्या किल्ल्यात ह्या वस्तु सौने नाणे ह्यांचा संग्रह केला आहे.

अठरा वर्षांत एक मुख्य गोष्ट म्हणता क्षणी चित्रसेनच्या मनात एक दाट संका आली की, ह्या पाठीमागे नक्कीच त्याचा प्रकार काही तरी हेतू काढावेच आहे. तेव्हा ह्या संवर्षी जास्त संका प्रकट करणे बरोबर होणार नाही. त्यातून त्याला जर अजून खात्री वाटत असली की मी माझा अठरा वर्षांचा मुलगा त्याच्या हाती सोपवेन तर त्याला तसेच वाटू वे आपल्याला काय।

चित्रसेनने पूर्णपणे हिडून किल्ल्याची सारी विशेषता पाहून घेतली. तेवढ्यातच संवकाळ झाली उद्यानाने आपल्या पाहुण्यांना मोठ्या आनंदाने फार मोठी मेजवानी दिली मेजवानी चालू असतानाच एक सेवक चावत चावत तेथे आला व म्हणाला-“प्रभु, अग्नि द्वीप मधिल रहाणारे ज्या भयंकर पक्षावर धरून भ्रमण करतात त्या एका पक्षाला कुर्भोनी प्रवेशा-वरून जाताना आपल्या पहारेकऱ्याने पाहिले व काटपाकुट्या जाळून ह्या गोष्टीची आपल्याला सुचना बेम्यास सांगितली आहे.

त्या सेवकाचे बोलणे ऐकून उद्यानाला आवर्ध वाटले तो म्हणाला-“चित्रसेन,

आता आपल्याला वेळून लवकरच गेले पाहिजे तुझ्या राज्यातील लोकांना उचलून घेऊन जाणारे दुष्ट भी तुला दाखवितो आपण डोळ्यात तेल घालून सावध राहिले पाहिजे.”

ह्यानंतर सर्गीनी थरानर आपले जेजण उरकले व उद्यानाच्या पाठोपाठ सारे निघाले. उद्यानाने चित्रसेन व थोडे फार सैन्य स्वतः बरोबर घेऊन बाकी सैन्याला दुसऱ्या दिशेला पाठविले.

उद्यान व चित्रसेन किल्ला पार करून जंगलाच्या वाटेने थोडेकारच पुढे गेले नाहीत तोच त्यांचा किल्ल्याच्या बाजूने पक्षांच्या पंखांचा फडफडाट पक्षांना किच-किचाट ऐकू आला. धाबरून सर्वजण

झाडाचा अडोळा करून उभे राहिले व त्यांनी किल्ल्याकडे आपली भयभीत नजर टाकली. किल्ल्याच्या बरच्या बाजूला पंख पसरून उडणाऱ्या काही विविध आकृत्या त्यांच्या दृष्टीस पडल्या किल्ल्याच्या रक्षणाकरीता असलेले राक्षस आपल्या मनाली उंचाऊन आरडून ओरडून त्यांना खाली उतरण्यास सांगत होते.

“उद्याना, ह्या विकृत आकृत्या हाडून सोडणाऱ्याच वाटताहेत कुत्रा त्या विचालकाय तुझ्याकिल्ल्यावर उतरून किल्ल्याचा उद्यान तर मिळवणार नाहीत ना?” चित्रसेनने भयंकरने विचारले.

ह्या अग्नी द्वीप मधल्या लोकांनी पूर्वी एका तसा प्रयत्न केला होता परंतु माझ्या





फडफडात करीत दोन पक्षी आकाशातून खाली उतरले. त्यांच्या पाठीवरून वाघांचे चामडे गुंडाळलेली चार माणसे पण खाली उतरली.

उप्राशनने तत्क्षणी चित्रसेन य आपल्या साथीदारांना फाद्यांच्या आड नेले. त्या विचित्र पक्षांवर बसून वाळेली माणसे जमीनीवर पारुषी पडून शोडावेळ पोहो- वाजूला निरखून पाहू लागली नंतर उठून त्यांनी परस्पर एकमेकांना संकेत केला की, आता पुढे निघण्यास हरकत नाही. त्यांच्या पाठीमागे ते पक्षी पण पंख फडफडवत चालू लागले.

खरे तर त्यांना पंख असूनही पक्षी म्हणजे योग्य वाटत नव्हते. कारण त्यांची नाके तीन फूट लांब होती. ते जेव्हा आपले नाक वर करून तोंड उघडत तेव्हा वाघा सारखे तिक्षण दांत दिसत होते. प्राण्यासारखी एक छोटी शेपटी त्यांना होती. ते पक्षांसारखे पुढच्या बोन पामानर थोडेसे वाकून चालत होते. त्यांची उंची सुमारे सात आठफुट होती. ते विचित्र आकाराचे होते.

“खरी तर आपल्याला भीती त्या वाघांचे कातडे पंथरलेल्या माणसांपासून नाही तर ह्या पक्षांपासूनच आहे. जर का कोणी बंदी त्यांच्यावर हल्ला करून गेला

तर ते पक्षी पावून जाऊन लडत असतात. वेगवेगळ्या प्रकारचे आवाज काढून ते लोक त्यांना भ्रास देऊन हुसकावत. माझ्या सेवका- पैकी काही लोकांना त्या पक्षांनी आपल्या जोंजी व नखांनी फाडून टाकले आहे” उप्राशन म्हणाला.

तिकडे त्या पक्षांवरून उतरलेली भयंकर माणसे हळूहळू त्या झाडाझुडूपामधून पुढे सरकू लागली. दोन्ही पक्षी आपल्या भाना उंचावून त्यांच्या पाठीपाठ पंखाचा फड- फडात करीत सवषी पाहून घेत चालू लागली.

“ते पक्षा! हे लोक त्या दरीतील तुमच्या वसाहतीकडे निघाले आहेत. म्हणजे ह्याचा अर्थ तुमच्या प्रजेतील काही माणसे आब नाहीशी होणार दिसते.” उप्राशन म्हणाला.

“मग काय आपल्याला असे मुकाटयानेच मुन घिटून पहावे लागणार.” चित्रसेनने व्याकुळ स्वराने विचारले.

“हो हो! नव्हीतर आपण काय करू शकणार? त्या लोकांसमवेत ते भयंकर पक्षी असल्यामुळे आपल्याला मग्य रहाण्या- शिवाय काही गंत्यंतरच नाही. ती माणसे जर एकटीच सांपडली असती तर माच मी माझ्या केवळ अंगठयाने त्यांना चेपून त्यांचे चूर्ण करून टाकले असते.



तितक्यात उबाळ व चित्रसेन ज्या झाडा पाठीमागे दडलेले होते. त्या झाडावरचे धाभंरडे बुबड विचित्र आवाजात काहीतरी कुचकुचले तो कर्कश आवाज ऐकून ती बाधांचे कातडे गुंडाळलेली माणसे झटनयाने मागे वळली. तेव्हा त्यांच्या हातातील चमकते थाले यंचाराख जास्तच उजळून निघाले. ते भयंकर पक्षी सुद्धा बोच उंचावून कर्कश आवाजात त्यांना दुजोरा देत किंकाळ लागले.

“त्या लोकांना शंका आली वाटते येथे नक्कीच कोणी तरी माणसे आहेत.” उप्राशन म्हणाला. त्यानंतर त्यांनी आपल्या सेव- कांना जवळ बोलावून त्यांच्या कानात

अनुचरांनी आपल्या मसाली व कांय अणकुचीदार माल्यांच्या सहाय्याने त्यावर स्वार होणाऱ्या एकाला खाली पाडून सातळदंडाने कंद केले होते. परंतु त्यांच्या- कडून सविस्तर माहिती मिळण्यापूर्वी तो माणूस मरण पावला आता बहुधा त्याचे साथीदार माझ्या बरोबर बदला घेण्याच्या दिवारात असवेत “बस, हिच एकगोष्ट आहे. परंतु माझा विश्वास आहे की, ते लोक किल्याच उसळू शकणार नाहीत” उप्राशन म्हणाला.

उबासाचे बोलणे संपते न संपते तीच चारी बाजूंची झाडे झुडपे हवेने जोरजोरात हळू लागली व दुसऱ्या क्षणी भयंकर



काहीतरी कुजबुज केली. त्यांनी आरले दोन भाग केले व वेगवेगळ्या दिशेने निघून गेले. दुसऱ्या बाबी ते पक्षी आवाजून उघाड व चित्रसेन होते त्या बाबूला बाबू लागले. त्यांच्या बाडीपाठ ते बाबाचे कामडे वेसलेले लोक सुद्धा पळू लागले.

चित्रसेनने कपडेची तलवार ओपली. उघाडाने आपल्या हातातील गधा हुबेत गरावर फिरली व ती त्यांच्यावर गुठून पडला. तत्क्षणी ती वळून एका बाबूला कोलमडला परंतु दुसऱ्या पक्षी उघाडाच्या डोक्याकडून बाडीवर चकून त्याच्या डोक्यावर जोडीचा प्रहार करू लागला.

त्याचवेळी उघाडाने तेव्हा रोव्ही बाबूंनी मज्जा करीत झाले व ते पक्ष्याची जोडीवर गुठून पडले. संधी मिळताच चित्रसेन पुढच्या बाबूला उडी मारून जाला. त्याने आपल्या तलवारीने एका मानसाचे दोन तुकडे करून टाकले.

छानंतर दोघांच्या बंधू गुठ तुक झाले. उघाड आपल्या जखमांच्या बाबाकडे दुर्लक्ष करून त्या पक्षावर हल्ला करीतच होता. ते उघाडाच्या तावडीतून निसटले आणि उलट त्यांच्यावर हल्ला करू लागले. त्या पक्षांच्या जोडीच्या माराचा केवळ उघाडच नाही तर त्याचे बरेच सैन्य सुद्धा जखमी झाले. काही लोक वेदनेने विव्ळ झाली कोसळून पडले.

चित्रसेनच्या तलवारीचा मार जाळून एक हुष्ट सली कोसळला. मंतर तो हजर लोकांकडे वळला. ते पाहून आपल्या मात्सांच्या सहाय्याने स्वतःचे रक्षण करीत तोंडाने विचित्र सन्नेचा आवाज काढीत ते लोकांपाठीमागे पळून जाऊ लागले. त्यांना वेवून सैन्याच्या प्रचल चित्रसेन व त्यांच्या बाकीच्या अनुचरांनी केला. परंतु तेवढ्यात ते पक्षी अतः म्हणून खमोर केळून बंधू राहीले पक्षी सुद्धा आपले पाव, जोर पंखाने त्यांच्यावर हल्ला





Restore

- 127 +



करीब आपल्या माळकांमार्गे वारे मारे किचकिच करीत जाऊ लागले.

ते पाहून उग्राक्ष भयंकर आवाज काढीत गदा फिरवीत त्यांच्यावर तुटून पडला. त्यावेळी त्यांच्यातील बांबूने तीन बाण भयंकारी पक्षांच्या पाठीवर उडव्यामारून बसण्याचा प्रयत्न करू लागले. त्यांच्या तोंडातून येणारा विचित्र आवाज ऐकून ते उडाले. उग्राक्षाने आपली गदा जोरजोरात फिरवली व त्या पक्षांवर केकळी. त्यांच्या त्या झटक्याने ते एकदम मारे सरकले व आपल्या बोबींनी त्यांनी ती गदा सातों पाडली त्या वटेच्या पहाराने उग्राक्ष जखमी होऊन खाली पडला. त्यांच्या जखमांपून रक्त वाहू लागले. चित्रसेन त्याच्या जवळ येत त्याला म्हणाला— "उग्राखा, फार खोल पाव तर नाही ना लागला? मरणाची भीती नवरे?" असे म्हणत उग्राक्ष जखमेच्या दुखापतीने पिळ्ळु लागला नंतर म्हणाला— "तशी मरणाची भीती नाही. परंतु काता दहा दिवस तसे

जबरूणाला सिद्धन राहण्याशिवाय गत्यंतर नाही. पण सोंग बाबा. माझे किती सेवक मरण पावले?"

"दोन जणांना त्या भयंकर पक्षाने आपल्या बोबीने फाडून टाकले. चौथेजण जखमांच्या वेदनेने कळूत जाहेत." असे म्हणून त्याने आपल्या जवळ येणाऱ्या राक्षसांना विचारले— "काय रे एकच शत्रूचा माणूस मेला ना?"

"होय, महाराज!" राक्षसांनी उत्तर दिले.

"छी: चित्रे पळवुटे कुठचे! इतके सारे राक्षस वीर असतांना सुद्धा त्या येणाऱ्या माणसांना आपण हाकलून लावू शकलो नाही. हि तर शरमेची गोष्ट आहे छी: छी:" काय ही आपण माणसे असे म्हणत उग्राक्ष उठून बसण्याचा प्रयत्न करू लागला. त्याला भयंकर वेदना होऊ लागल्या, तितक्यात त्याचे सेवक जवळ आले त्याला बांधात हाव घालून त्यांनी उठून उभे केले. (क्रमशः)



दिनकरची बुद्धी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही.

तो शाळाजवळ गेला, श्रेष्ठ खांबावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे पोन होऊन स्वस्थानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हा प्रेतात बसलेला नेताळ त्याला म्हणाला— "राजा, तू धम करीत जाहेस ते पाहून तुला कोणी अपिवेकी समजेल! परंतु एखाद्या माणूस जिहीने काही निर्णय घेतो. तो कालक्रमाने निष्कळ म्हणून संभोषला जातो. माणसे त्याची वेगळीच अवहेलना करू लागतात. त्याचे उदाहरण म्हणून तुला दिनकर नावाच्या एका बुद्धीवंताची गोष्ट सांगतो. लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून नेताळ गोष्ट सांगू लागला.

रामानंद नावाचा एक व्यापारी होता. त्याला दोन मुलगे होते. मोठ्याचे नाव प्रभाकर तो बुद्धीने भंड पण सुंदर होता. दुसरा दिनकर कुकूप असला तरी

देवनागरी लेखी



तत्काल बुढीचा होता. रामानंदाची अंथ्हा नाळीची जळटळी तेन्हां त्यांची पत्नी एका-एकी वारली. त्याचे आपल्या पत्नीवर अत्यंत प्रेम होते. त्याच कारणाने की काय त्यानीही ती मरताच अंधकणास पाठ धरली. त्यामुळे त्यांच्या धाकट्या मुलांनी दिनकरने कपापास आपले लत घातले व हळूहळू भरभराट केली.

बरेच दिवस उलटले गुणगोखर नावाच्या एका व्यापाराने रामानंदाच्या कुटुंबाची खालीखुणाली ऐकली होती. त्यांनी आपल्या दोन मुलींचा विवाह प्रभाकर व दिनकर यांच्या बरोबर लावून देण्याचा निश्चय केला. साखरपुड्याच्या वेळी गुणगोखरची

सोढी मुलगी हिचे प्रभाकरावर मन वसले तिचे मनानेच त्याला पत्नी म्हणून वरले. परंतु त्याची दुसरी मुलगी शोभा हिने दिनकरची बुद्धीमत्ता व पहाता त्याच्या कुसपतेकडे पाहून त्याला स्पष्ट नकार दिला.

दिनकरला त्याचा अत्यंत राग आला. त्याने सापब घेतली की, शोभा पेक्षाही अत्यंत रूपवती मुलीची मी लग्न करून दाखविले नाही. तर मी नावाचा दिनकर नाही.

ह्यानंतर रमाचे प्रभाकर बरोबर घाटा-माटाचे लग्न झाले व काही दिवसाने रामानंद वारले. आपल्या सासऱ्यांच्या निश्चानंतर थोड्या दिवसाने रमा आपल्या दिरापाशी जाऊन म्हणाली-“भावजी, तुम्ही खूप बुद्धिमान आहात! माझा नवरा वावळट आहे. माझ्या बहीणीने शोभाने तुमच्याशी लग्न करण्यास नकार दिला. त्या कारणांमुळे तुम्ही एखाद्या नेलेस माझ्यावर सुद्धा रामावला असाल. आमच्यावर जी काय अन्याय होत आहे तो कोळ्यांनी पहायला वासरे सुद्धा जिवंत राहीले नाहीत. मला तर एकाच गोष्टीची भीती वाटते की पुढे माझ्या ननिम्याने काय होणार? ती कळवडीने म्हणावी.

“वहिनी हे काय हो? तुमची काळजी नाहीशी होण्यासाठी मी काय करावे म्हणता?” दिनकर म्हणाला.

“तुम्ही इस्टेटाचा जर्ज वाटा ह्यांच्या नावाने लिहून द्या,” रमा म्हणाली.

“जर्जचा को हो! पूर्णच लिहून देतो मग तर झाले!” असे म्हणत दिनकरने आपल्या भावाच्या नावाने सर्व इस्टेट लिहून दिली व तो स्वतः कफसलक होऊन व्यापार पाहू लागला.

सर्व इस्टेट आपल्या नवऱ्याच्या नावाने झाल्या बरोबर रमाचे मन विराचिषवी बबलले ती विराची उपेक्षा करू लागली. ते पाहून होकर वाकर सुद्धा त्याच्या बरोबर वैरव्यवहार करू लागले. परंतु दिनकरला मनाचाबून माहीत होते की, मनुष्य स्वभावच असा असतो की, संपत्ती नाही म्हणजे कोणीही त्याकडे पाठ फिरवतो. त्यामुळे त्याने घर छोडून निघून जाण्याचा निश्चय केला व तो भाऊ भावजयेचा निरोप घेण्यासाठी आला.

“जात हो! आम्हांला जाचोच लोक गावे ठेवतात तुम्ही निघून गेलात तर म्हणतील आम्हीच तुम्हांला घरातून हाकलून लावले. मग आमची अन्न चव्हाट्यावर पईल,” रमा कळवळत म्हणाली.

“वहिनी, मी असमर्थ सुवळा नाही. माझ्या शक्तिपरत्वे मी तुमच्यातून सुद्धा जास्त श्रीमंत होवून दाखविन आणि मगच घरात पाऊल ठेवीन. तुम्ही सर्वांना खुशाल



सांगा की, माझा भाऊ धर्मंडी होता व पैसा कमावत नव्हता म्हणून तो रंगारंगाने घर सोडून निघून गेला.” असे म्हणत दिनकर धरावाहेर पडला.

परंतु दिनकरला सपनेना कुठे जावे. तो तसाच दुपार पर्यंत वाळत राहिला. बोव्यावर चणू टळवळीत होती अरपंत शमा मुळे तो एका झाडाखाली दोन क्षण टेकला. त्याला तेथे दोन माणसे ओपलेली दिसली एक आंब्याचे झाड होते जवळच त्याला बरेच आंबे लागले होते. त्याने तेथे जाऊन आंबे काढले व ती माणसे होती तेथे आला त्या दोघांनी त्याला नमस्कार करीत म्हटले-“कसा रे बाबा देवाकारला घाबून आसात



चोरांनी आम्हाला बारडे व लुबाडले. आमची सर्व संपत्ती घेऊन पसार झाले. आम्हांला अत्यंत भूक लागली आहे. जर पुण्यापाशी काही सायला असले तर दे. आम्ही तुम्हाला उपकार जन्मभरात विसरणार नाही. आम्हांला काही सायला प्यायला मिळाले नाही तर आम्ही हुकूम शरणावर नाही.

दिनकरने स्वतःच्या घोतराच्या सोऱ्यातून भाणलेले आणि त्याच्यापुढे टाकले व म्हणले—“महाशय, आपण ही फळे खा यागाहन जी काय उरतील ती मी खाईन. दोघांनी हावरटासारखी भराभर ती फळे खाल्ली शेवटी काहीच त्याच्यासाठी उरली नाहीत ते पाहून त्यांना अत्यंत वाईट वाटले.

ते पाहून दिनकर म्हणाला वाईट वाटून घेऊ नका. मज्जून पर्वत परी माझ्या अंगात बस आहे. पुढे जात जात मी सायला काही मिळते का पाहिन.

तेव्हा त्यातील एकजण म्हणाला—“माझे नाव रत्नस्वामी आहे. मी एका शहरातील प्रसिद्ध व्यापारी आहे. हा माझा नोकर कुमुद आहे. तुला आमच्याकडून काही मदत हवी असेल तर हांग. मी बधाळी करण्याचा प्रयत्न करेन.

त्यानंतर दिनकरने रत्नस्वामींना घडलेली सर्वे हकिकत सांगितली. तेव्हा त्याचे बोलणे ऐकून त्याला अतिशय आनंद झाला, तो उत्साहाने म्हणाला—“मला काही मुलवाळ नाही. माझ्या व्यापारात मला मदतीला कोणी नाही. त्यामुळे मी अत्यंत काळजीत आहे. मी तुला चांगला पगार देईन. माझ्या बरोबर चल.

कामधंदा नसल्याने दिनकरने त्याचे म्हणणे मान्य केले व तो त्याचा बरोबर त्याच्या पांवी घेला. तेने कुमुदने त्याला आपल्या घरात आशय देऊन त्याचे म्हण फेडले व रत्नस्वामीने त्याला नोकरी देऊन.

बोड्या फार दिवसातच दिनकरने स्वतःच्या हुशारीने रत्नस्वामीच्या घरात भरभराट घडवून आणली व त्याला अफाट पैसा मिळाला त्यामुळे खुष होऊन तो

रत्नस्वामी कडून जे काय पैसे मिळत त्यातील अर्धे कुमुदला देत असे.

कुमुदला मनोहारी नावाची एक सुस्वल्प मुलगी होती. तिने दिनकरची बुद्धिमत्ता पाहिली व ती मनःपाशून त्याच्यावर मोहित झाली. रत्नस्वामीला सुद्धा रत्ननी नावाची एक मुलगी होती. परंतु ती दिसावयास खगदी बेताची होती. तिचे सुद्धा त्याच्यावर प्रेम होते. मनोहारीला समजेना की आपले त्याच्यावरील प्रेम त्याच्यापाशी कसे काय उघड करावे त्यामुळे दोघीनी एकमेकींची सहाय्यता घेण्याचे ठरवले परंतु जेव्हा एकी-दरचा त्याचे प्रेम आहे हे त्यांना कळले तेव्हा त्यांनी दिनकरचे त्याबाबतीत काय मत आहे हे जाणण्याचे ठरविले.

त्या एकमेकींना म्हणाल्या—“मी अतिशय सुंदर आहे. दिनकर तर कुसूप आहे. तेव्हा माझ्यासारख्या सौंदर्यावान मुलीला तो नाकारणे शक्यच नाही. त्यातून त्याने जशी सुद्धा शपथ घेतली आहे ती अत्यंत सुंदर मुलीशीच आपण विवाह करणार त्यामुळे तो नक्कीच माझ्याशी लग्न करेल.” मनोहारीने स्वतःच्या जनाची समजूत केली.

मी तर श्रीमंत दिनकर गरीब माझ्या सारख्या श्रीमंत मुलीला तो नाकार देऊ शकणारच नाही. त्यातून त्यांनी शपथ घेतली आहे की, माझ्या बापापैसां जास्त



शपती मी कमावून दाखविन. त्या कारणा-मुळे दिनकर नक्कीच माझ्याशी लग्न करेल.

त्या दोघींना आपापल्या मनातील गोष्टी दिनकर समोर धोकून दाखवता आल्या नाहीत. त्यामुळे त्यांनी आपापल्या बळिळांना संगितल्या त्या गोष्टी ऐकून रत्नस्वामी व कुमुद अतिशय आनंदून गेले. व त्यांनी ही गोष्ट दिनकरच्या कानावर घातली. तेव्हा तावडतोव दिनकरने रत्ननीच्या बरोबर लग्न करण्याचा आपला निर्णय सांगितला.

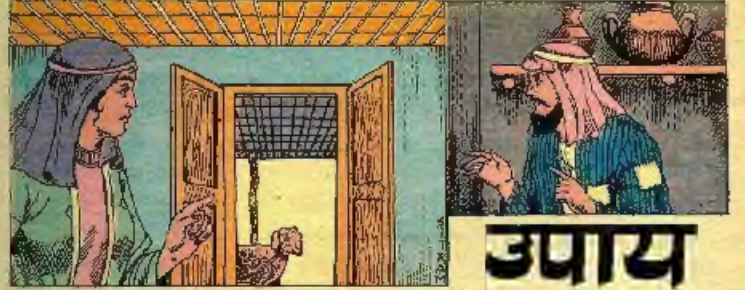
पेथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला—“राजा, सौंदर्यवती मनोहारीचा तिरस्कार करून श्रीमंत घरातील कुसूप रत्ननी हिच्याशी लग्न करण्यापाठीमागे दिनकरचा काय हेतू

असावा? केवळ भन हेच सर्वात मोठे मानणे हेच नां! कारण तो आपल्या आचापेक्षा जास्त धीमंत वनू शकतो. परंतु त्याचा तिरस्कार करणाऱ्या सोभापेक्षा सुंदर अशा मुली बरोबर लग्न करू शकला नाही. ह्या-मातचे कारण काय? या शंकाचे समाधान कारक उत्तर दिले नाहीस तर तुला परिणाम नाहीतच आहे. तुझ्या जोक्याची खबर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोंढू लावतील. तेव्हा विक्रीसाठी म्हाणाला—

“दिनकरनें कुरूप असलेल्या रजनीं बरोबर विवाह करण्याचे कारण संपत्तीला प्राधान्य देणे हे कदापीं नाही. कारण ते प्रथमच स्पष्ट झालेले आहे. की तो अत्यंत इमानदार व संचरित आहे म्हणूनच त्याने भावाला संपत्तीतील स्वतःचा हिस्सा सुद्धा देऊन टाकला व दारो-दार वणवण कामाकरीता भटकत राहला. वाटेतील रस्मस्वामी व कुमुद अशा परक्या माणसांना त्यांनी प्रथम सावला पाळून त्यांची जूक भागवली. त्याच बरोबर रजनीच्या बरोबर लग्न करण्याच्या निश्चयाबरोबर

त्याने नैतिक मूल्ये दाखवून दिली आहेत. मनोहारी सुंदर मुलगी आहे कोणताही धीमंत मुलगा तिच्या स्पर्शवण्याकडे पाहून तिच्याशी लग्नास तयार होईल. परंतु रजनी सारख्या कुरूप मुलीची तोच प्रेम करू शकतो कारण तो फक्त घनालाच महत्त्व देतो तसा तो सुद्धा कुरूप आहे त्याने सुद्धा नकार द्याविला तर तिला योग्य पती मिळणे अत्यंत दुर्लभ आता राहीली त्याने घेतलेली शपथ की सोभापेक्षा सुंदर मुलीशी लग्न करून दाखविण. जर का त्याला त्याने म्हटल्यासारखे प्रतिज्ञेचे शालन करा-वयाचे झाले तर त्याला आपला धर्मसार्गाच त्याग केला पाहिजे. हि गोष्ट दिनकरने लपवलेली नाही. त्यामुळेच त्यांनी नीती धर्माचा त्याग केला नाही. परंतु त्याने तात्काळीक आवेशात येऊन बी प्रतिज्ञा केली होती त्याला फेटाळून लावले.

असा तऱ्हेने रावाचे तीन भंग होताच वेवाळ प्रेतासह वेदुस झाला आणि पुन्हा झाडाळा जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)



उपाय

तात्काळ नगरात एक मीरकमल नावाचा

व्यापारी रहात होता. तो व्यापाराला निघे तेव्हा त्याची बायको जखीरा सेंजार-पाजारी भोक मागत फिरत असे त्याचा काही मुलबाळ झाले नाही. त्याला एकच विचवना असे की पैसा खर्च केल्याशिवाय आपण आपले पोट भरले पाहिजे मीरकमल काम-बंदी निमित्ताने जाठवड्याचे सहा दिवस बाहेर व ब्रुबवारी घरात राही.

एके दिवशी मीरकमलने दोन वर्षांची एक भरतुकडी बकरी रस्त्यामधे एका कडून विकत घेतली व घरी आणली.

त्यामुळे जमीरा अगदी वेतातून गेली. तीने दिवसभर ओरबाडून आजूबाजूचे गवत झाऊन आवार साफ करून टाकले होते.

ब्रुबवारी जेव्हा मीरकमल घरी आला तेव्हा तिने डोळ्यात पाणी काढत म्हटले

“काय हो तुम्ही, मात्ता जीव व्यावला नास्वा उरावर ही बकरी आणून ठेवली नाहीत ना? तुम्हाला काय मी जगू नाही असे वाटते का? तुम्ही तिला ठरी बालवून लावा नाहीतर मी माहेरी निघून जाते?”

“अग, अग एवढी पाईगडीला काय येतेस मी बकरीचे वहातो.” मीरकमल आपल्या बायकोला समजावीत म्हणाला.

त्याच दिवशी तो आपल्या आईच्या बबल्यापाशी स्मशानात गेला. तेथे चौहो-बाजूला खूप गवत जगवले होते ते उंच वाढून वाऱ्यावर झोळत होते. मीरकमलने विचार केला की, आपल्या बकरीला ह्यापेक्षा सुंदर शेजवानी दुसरी कोणती मिळणार.

तो भराभर पावले उचलीत घराकडे आला व आपल्या बकरीला घेऊन स्मशानात आला. त्याच्या राखणदाराला म्हणाला— “अरे बाबा, मी तर खूप थकलो आहे.